

Əlyazması hüququnda

FAMİLƏ NƏCƏFOVA FAMİL QIZI

**“1960-1970-Cİ İLLƏRİN FARS POEZİYASI VƏ HƏMİD
MÜSƏDDİQİN YARADICILIĞI”**

5718.01-Dünya ədəbiyyatı (fars ədəbiyyatı)

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq
üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

A V T O R E F E R A T I

BAKİ-2015

Dissertasiya AMEA akad. Z.M.Bünyadov adına Şərqşünaslıq İnstitutunun “İran filologiyası” şöbəsində yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər:

Mehdi Davud oğlu Kazımov
filologiya üzrə elmlər doktoru,
professor

Rəsmi opponentlər:

Kamil Hüseyn oğlu Allahyarov
filologiya üzrə elmlər doktoru,
professor

Aygün Əjdər qızı Əlizadə
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

Aparıcı təşkilat: AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu (Farsdilli əlyazmaların tədqiqi şöbəsi)

Müdafiə “04____” _11_____ 2015-ci il saat “____” da Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası akad. Z.M.Bünyadov adına Şərqşünaslıq İnstitutunun nəzdindəki FD.01.151 Dissertasiya Şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: AZ-1143, Bakı şəhəri, H. Cavid prospekti 115, Akademiya şəhərciyi, Əsas bina, 7-ci mərtəbə.

Dissertasiya ilə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Mərkəzi Elmi Kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Avtoreferat “____” _____2015-ci il tarixində göndərilmişdir.

**Dissertasiya Şurasının
elmi katibi f.ü.f.d.:**

Zenfira Ədhəm qızı Şixəlibəyli

İŞİN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı. XX əsrin 60-cı illəri tarixi, ictimai həm də ədəbi nöqteyi-nəzərdən müasir fars ədəbiyyatı tarixində mühüm əhəmiyyətə malikdir. Bu dövrdə Avropa və hətta Şərq şairlərinin şeirlərinin tərcümə və nəşr edilməsi böyük əhəmiyyət kəsb edirdi. Televiziya şairlərin sisteməlik çıxışı və ədəbi müzakirələrin aparılması rəsmi şəkildə təşkil olunurdu. Kütləvi şəkildə nəşr olunan jurnallarda insanları müasir dünya görüşü ilə tərbiyələndirən müxtəlif məzmunlu məlumatlar verilir. Əgər əvvəllər poeziyanın inkişafı ilə əlaqədar problemlər, ədəbi mübahisələr “سخن” (“Söz”), “یغما” (“Yəğma”), “راهنمای کتاب” (“Kitab bələdçisi”) ədəbiyyata aid məlumatlar dərc olunan jurnalların səhifələrində yer alırdısa, indi artıq belə mövzular “تلاش” (“Tələş”), “روشنفکر” (“Ziyalı”), “تهران مصور” (“Təsvirli Tehran”), “سپید و سیاه” (“Ağ və qara”) və s. kütləvi informasiya vasitəsi olan jurnallarda rast gəlinirdi.

XX əsrin II yarısında “yeni şeir” hərəkatının nümayəndələrindən olan Həmid Müsəddiqin (1940 - 1998) poeziyası zamanəsinin həqiqətlərindən və tələblərindən doğan poeziya idi.

Həmid Müsəddiqin əsas məqsədi dövrün tələbinə uyğun olaraq şeirlərində dövrün ictimai-siyasi mənzərəsini oxucuya çatdırmaq idi. Dövrünün reallıqlarını şeirlərində əks etdirmək iddiasında olan şairin şeirlərinin əsas qayəsi mövzuların seçimi və işlənmə prinsiplərində, poetik fikirlərin əxlaq-tərbiyəvi, milli, tarixi-siyasi fonda təsvirində təcəssüm edir. Məhz bu səbəbdən də şair şeirlərindəki fikri oxucusuna daha qabarıq və dolğun şəkildə çatdırmaq məqsədilə bəzən əfsanəvi, tarixi, dini, folklorə aid sitatlardan istifadə edir.

Məhz bu xüsusiyyətlərinə görə də Həmid Müsəddiqin şeirləri aşiqanə xüsusiyyətlərdən başqa, ictimai-siyasi motivləri də özündə əks etdirirdi. Şairin şeirinin cazibəsi onun töhmət və təhqir etməsində deyil, həmişə müasir həyatda baş verən hadisələrin mərkəzində durmasındadır. Şair vətənpərvər iranlı kimi öz keçmişinə, tarixinə ruhən bağlıdır. O, xalqını həmişə keçmişinə nəzər salaraq güclənməyə, mübarizəyə səsləyir. Məhz buna görə də əsərlərinin qəhrəmanları əsasən İranın mifik qəhrəmanlarıdır.

Həmid Müsəddiq lirik poemalarında ümumxalq məsələlərinə dərinlən toxunmağa nail olmuş, əsrlər boyu fars şeirində təsvir edilən məhəbbət mövzusunı ictimai motivlərlə zənginləşdirərək vətənə olan məhəbbətini onun düşər olduğu acınacaqlı vəziyyəti dərin kədər hissi ilə ifadə edərək açıq mübarizəyə səsləyir.

Həmid Müsəddiqin zəmanəsinin güzgüsü olan şeirlərində dövrünün fəlsəfəsi əks olunurdu. Şair yeni səpkidə şeirlər yazmaqla təkcə müasir fars ədəbiyyatını zənginləşdirməyi qarşısına məqsəd qoymamışdır, həm də zamanın həqiqətlərini dərk etməkdə oxucusuna yardımçı olmaq istəmişdir. O bu məzmununda yazdığı şeirlərində oxucularını haqqın dərinə çağırır. Hər şeyə sağlam düşüncə ilə yanaşmağı onlardan tələb edir. Bəzən oxucusunu dünyanın və zəmanənin siyasi abu-həvasını dərk etmək üçün Həllac Mənsur kimi haqq aşiqi olub, pisləri məzəmmət etməyə çağırır.

Həmid Müsəddiqin poeziyası yeni fars şeiri səbkinin gözəl nümunəsi olmaqla bərabər, həm də zəngin klassik fars şeirindən qaynaqlanan nadir sənət nümunəsidir. Belə ki, şairin poeziyası bir tərəfdən klassik fars şeirinin – Hafizanə ruhundan qidalanırsa, ikinci tərəfdən də onun yazdığı əksər şeirləri yeni fars poeziyasının tərkibini zənginləşdirir.

Bütün bu xüsusiyyətləri nəzərə alaraq deyə bilərik ki, Həmid Müsəddiqin milli ruhu tərənnüm edən yaradıcılığı bu gün də öz aktuallığını qoruyur. Necə ki, inqilab dövründə Həmidin şeirləri Fərruxi Yəzdinin şeirləri ilə çiyin-çiyinə cəmiyyəti ayağa qaldıraraq üsyana səslədi və hətta inqilabdan sonrakı illərdə tələbələrin üsyanı zamanı şeirləri dillər əzbəri oldu və şüara çevrildi. Həmid Müsəddiq o qisim şairlərdəndir ki, əsrlər boyu fars ədəbiyyatında tərənnüm olunan lirik qəhrəmanının sevgi iztirablarını ictimai motivlərlə zənginləşdirərək, vətəninə, xalqına duyduğu məhəbbət fonunda təsvir etməyə nail olmuşdur. Geniş ictimai məzmunla bacarıqla əlaqələndirilmiş bu şeirlər ümumxalq problemləri daha dərinlən təhlil edərək, ədalətsizliyi ifşa edir və kütləvilik qazanır. Şairin yaradıcılığına xas olan başlıca xüsusiyyət millətçilik, azadlıqsevərlik və aktiv şəkildə mübarizəyə səsləmə ideyalarının təbliğidir.

Bütün bunlara əsasən Həmid Müsəddiqin yaradıcılığı kontekstində İran poeziyasının 60-70-ci illərinin araşdırılması müasir dövr ədəbiyyatşünaslığında aktual məsələlərdən biridir. İndiyə qədər dövr haqqında geniş şəkildə araşdırma aparılmaması özünü bu dövr ədəbiyyatı sahəsində bilgilərin kasadlığında biruzə verirdi. Müasir İran ədəbiyyatının 60-70-ci illər dövrü və Həmid Müsəddiqin yaradıcılığı haqqında aparılan bu araşdırma mövcud olan boşluğun aradan qaldırılması baxımından çox əhəmiyyətlidir.

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Tədqiqatın obyektı XX əsrin 60-70-ci illərini ehtiva edən dövrün ictimai-siyasi mənzərəsi, ədəbi-bədii zəmini fonunda təhlilə cəlb olunmaqla bərabər, klassik İran ədəbiyyatının ruhunu müasir ədəbiyyatın ruhu ilə birləşdirmiş və bu birləşmədə nadir sənət nümunələri yaratmış Həmid Müsəddiqin həyatı və ədəbi fəaliyyəti, təxminən

35 illik yaradıcılığı dövründə qələmə aldığı poetik nümunələrin ideya-tematik və bədii xüsusiyyətlərini təhlil etməkdən ibarətdir. Dissertasiya işində şairin dövrü, ədəbi mühiti, ictimai-siyasi fəaliyyəti tədqiqata cəlb edilmiş, əsərlərinin ideya-məzmunu xalqının səadətini düşünən vətənpərvər şair əqidəsi kontekstində şərh edilmişdir. Buna görə də Hafız və Sədi kimi klassiklərin poeziyasının vurğunu olmuş və yaradıcılığa başladığı 60-cı illərdə dövrün tələbinə uyğun olaraq, müasir ictimai-siyasi mənzərəni oxucuya sadə dillə və sərbəst vəzndə şeirlər yazaraq çatdıran sənətkarın yaradıcılığının hansı zəmin üzərində yüksəldiyini aydınlaşdıraraq düzgün qiymətləndirməyə çalışmışıq.

Mövzunun işlənmə dərəcəsi. İndiyə qədər Həmid Müsəddiqin həyat və yaradıcılığına dair ölkəmizdə ümumiləşdirici elmi-nəzəri tədqiqat əsəri yazılmamış, kitab və monoqrafiya çap edilməmişdir.

Tədqiqat prosesində Həmid Müsəddiq haqqında İran ədəbiyyatşünaslığında elmi fikir söyləmiş və ictimai sorğuda xatirə yazmış alimlərin fikirləri nəzərə alınmışdır. Eyni zamanda İranda 60-70-ci illərdə ədəbiyyat sahəsində fəaliyyət göstərən mühüm tənqidçi və tədqiqatçıların əsər və məqalələrindən faydalanaraq dövrün poeziyası və Həmid Müsəddiq haqqında ətraflı məlumat toplamışdır.

Dissertasiyanın I fəslə olan “60-70-ci illər fars şeiri” haqqında azərbaycanlı tədqiqatçılardan Mehdi Kazımov¹, Məsiəğa Məhəmmədi², Böyükəğa Hüseynov³, Əsgər Fərdinin⁴ dəyərli əsərlərində, Nüşabə Əlizadənin⁵ məqaləsində araşdırılan dövrün bədii söz sənəti korifeylərinin nəzm əsərləri haqqında söylədikləri fikir və mülahizələri diqqətə alınmışdır.

Tədqiqat işində S.L. Ağayev⁶, A.A.Əliyev¹, R.M. Əliyev², İ.S. Braginski³, B.M. Hüseynov⁴, C.X. Dorri⁵, M.S. İvanov⁶, V.B. Klayştörina⁷,

¹ Кязимов М.Д. Персидская поэзия конца XX века. Баку: «Нафта-пресс», 2006, 283 стр.

² Мəhəmmədi М. Тədqiqqlər və tərcümələr. Bakı: Nafta-press nəşriyyatı, 2004, 222 səh.

³ Hüseynov B. XX əsr fars şeirində ənənə və novatorluq. Bakı: Elm nəşriyyatı, 1975, 337 s.

⁴ Əsgər Fərdi. Ustad Şəhriyarın Azərbaycan türkcəsiylə külliyyatı. چاپخانه ملی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی, ایران: ۱۳۸۰, 412 s.

⁵ Əlizadə N. Foruğ Fəroxzadənin sənət dünyası. «Şərq filologiyası məsələləri» (məqalələr toplusu). Bakı: Nurlan nəşriyyatı, 2005, 555 səh.

⁶ Агаев С.Л. Иран между прошлым и будущим. Москва: Изд. Политической литературы, 1987, 319 стр.

Klayştorina⁷, D.S. Komissarov⁸. Q. Yaroslavsev, L. Qumilyov⁹, S. Lipkina¹⁰ kimi görkəmli rus iranşünasları, çexiyalı alim Yan Ripkanın¹¹ İranda XX əsrin 60-cı illərinin poeziyasının inkişafına dair dəyərli qeydləri toplanmış kitablarından materiallar əldə etmişik.

Tədqiqat zamanı 60-70-ci illər İranının sosial-siyasi və mədəni sahələrində baş verən mühüm dəyişikliklərlə yaxından tanış olmaq məqsədilə İsmayıl Hakimi¹², Həsənəli Məhəmmədi¹³, Həmid Hüseyni¹⁴, Seyyid

¹ Азер А.А., Персидское стихосложение и рифма. Москва: Изд. «Наука», 1967, 110 стр.

² Алиев Р.М. О новаторстве в современной персидской поэзии. Ритмические основы стиха. Москва: Наука, 1963, 15 стр.

³ Брагинский И. С. Комиссаров Д.С., Персидская литература (краткий очерк), Москва: Изд. Восточной литературы, 1963, 211 стр.

⁴ Гусейнов Б.М. Традиции и новаторство в поэзии Ирана XX в.: автореф. дис. д-ра филол. наук. Баку, 1973, 171 стр.

⁵ Дорри Дж.Х. Персидская литература конца XX века. Москва: Изд. Муравей, 2005, 184 стр.

⁶ Иванов М.С. История Ирана. Москва: Изд. Московского университета, 1977, 488 стр.

⁷ Кляшторина В.Б. Современная персидская поэзия. Москва: Изд. «Восточная литература», 1962, 147 стр., Кляшторина В.Б. К вопросу о развитии литературной критики в Иране на рубеже 50-60 годов. Сб. Иран, Москва: Изд. «Наука», 1971, 189 стр., Кляшторина В.Б. «Новая поэзия» в Иране. Москва: Изд. «Наука», 1975, 253 стр., Кляшторина В.Б. Иран 60-80-х годов. От культурного плюрализма к исламизации духовных ценностей. Москва: Изд. «Наука», 1990, 213 стр.

⁸ Комиссаров Д.С. О современном иранском литературоведении. Москва: Изд. «Наука», 1980, 96 стр., Комиссаров Д.С. Пути развития, новой и новейшей персидской литературы. Москва: Изд. «Наука», 1982, 294 стр.

⁹ Ярославцев Г., Гумилев Л., Современная персидская лирика (авторы: Дорри Дж.Х., Кляшторина В.Б.). Москва: Изд. Академия наук СССР, изд. восточной литературы, 1961, 341 стр.

¹⁰ Липкина С. Современная персидская поэзия (автор: А. М.Шойтов). Москва: ГОС, Изд. художественной литературы, 1959, 365 стр.

¹¹ Rypka Jan. History of Iranian Literature. Dordrecht, Holland: D. Reidel, 1968, 360 p.

¹² اسماعیل حاکمی. ادبیات معاصر ایران. تهران: نشریه اساطیر، ۱۳۷۳، ۲۲۱ ص.

¹³ حسنعلی محمدی. شعر نو نیما. تهران: نشر چشمه، شاهکارهای ادبیات ایران، ۱۳۸۱، ۳۷۴ ص.

¹⁴ حمید حسینی. موسیقی شعر نیما. تهران: نشر کتاب زمان، ۱۳۷۱، ۳۴۸ ص.

Məhəmmədi Zərreqani¹, Zəbiullah Səfa², Sirus Şəmisə³, Şəfəq Rzazadə Sadiq⁴, Əli Məhəmməd Həqşünas⁵, Kureş Səfəvi⁶, Firidun Moşiri⁷, Məhəmməd Rza Ruzbeh⁸, Məhəmməd Rza Amuli⁹, Mustafa Əlipur¹⁰, Nəqiəddin Hüseyni Kaşani¹¹, Nurbəxş Murtəza¹², Mahyar Ələvi Mütəqəddəm¹³, Humayun Fərrux¹⁴ kimi dövrünün tanınmış ziyalılarının əsərlərindəki İranda ədəbi prosesin vəziyyəti barədə dolğun təsəvvür yaradan, elmi-nəzəri və metodoloji səviyyəsi, ümumi ehtiva dairəsi haqqında geniş məlumat toplamışdır.

Dissertasiyanın yazılışında İranın tanınmış tədqiqatçılarının fars poeziyasının ümumi məsələləri, araşdırılan dövrün bədii söz sənəti korifeylərinin əsərləri haqqında olan fikir və mülahizələri diqqətə alınmışdır. Bu əsərlərə nümunə olaraq "جنگ اصفهان" ("İsfahan antologiyası) jurnalının banilərindən olan Məhəmməd Hüquqinin 5 cildə çap olunmuş "شعر زمان ما" ("Zəmanəmizin şeiri") məcmuəsində müasir şeirin 5 böyük nümayəndəsi - Əhməd Şamlu, Mehdi Əxəvan Sales, Söhrab Sepehri, Foruğ Fərruxzad və Nima Yuşicin şeirlərini hərtərəfli təhlil edilmişdir. Bu əsər müasir fars şeiri və şairləri, onların üslubunun təhlili baxımından çox əhəmiyyətlidir. Bu mövzuya həsr olunmuş "زوايا و مدارات" ("Bucaqlar və dairələr"), (1969), "فصلهای زمستانی" ("Qışın fəsiləri"), (1972), "شعرها" ("Şərqilər"), (1972), "شعر نو از آغاز تا" ("Bu günkü şeirin simaları"), (1971), "چهره های شعر امروز" ("Yeni şeir, əvvəldən bu günədək") (1972) və s. əsərləri də göstərmək olar.

¹ سید مهدی زرقانی. چشم انداز شعر معاصر ایران. تهران: ثالث، ۱۳۵۳، ۷۰۵ ص.

² زبیب الله صفا. تاریخ ادبیات ایران. تهران: انتشارات فردوس، جلد ۸، ۱۳۳۶، ۳۴۱ ص.

³ سیروس شمیسا. آشنایی با عروض و قافیه. تهران: انتشارات فردوسی، ۱۳۷۴، ۴۲۸ ص.

⁴ شفق رضازاده صادق. تاریخ ادبیات ایران. تهران: انتشارات امیر کبیر، ۱۳۹۱، ۴۴۷ ص.

⁵ علی محمد حق شناس. آشناسی (فونتیگ). تهران: انتشارات آگه، ۱۳۷۶، ۴۲۹ ص.

⁶ کوروش صفوی. از زبان شناسی به ادبیات. تهران: انتشارات سوره مهر، ۱۳۸، ۶۰۴ ص.

⁷ فریدون مشیری. شاعر کوچی خاطره ها. تهران: هیرمند، ۱۳۸۴، ۳۲۸ ص.

⁸ محمد رضا روزبه. ادبیات معاصر (شعر). تهران: روزگار، ۱۳۸۰، ۳۱۷ ص.

⁹ محمد رضا آملی. آواز چگور. تهران: نشر ثالث، ۱۳۷۷، ۴۱۳ ص.

¹⁰ مصطفی علی پور. ساخت زبان شعر امروز. تهران: انتشارات فردوسی، ۱۳۷۸، ۵۳۲ ص.

¹¹ نقی الدین حسینی کاشانی. سبک در شعر فارسی. تهران: انتشارات فردوسی، ۱۳۵۴، ۵۱۴ ص.

¹² نوربخش مرتضی. مجموعه شعر (گزیده ادبیات معاصر). تهران: هنر رسانه اردی بهشت، ۱۳۷۸، ۷۷ ص.

¹³ مهیار علوی مقدم. نظریه های نقد ادبی معاصر. تهران: انتشارات سازمان، ۱۳۷۷، ۴۳۸ ص.

¹⁴ همایون فرخ رکن الدین. تاریخ ادبیات فارسی. تهران: اساطیر، ۱۳۴۶، ص.

Digər şair və tənqidçi Yədullah Røyayi “موج نو” (“Yeni dalğa”) və “حجم” (“Həcm”) şeirinin nümayəndəsi kimi öz kitablarında və o dövrün mühüm ədəbi jurnallarında, o cümlədən “آرش” (“Ares”), “انتقاد کتاب” (“Kitab tənqidi”), “طرفه” (“Zərif söz”) və s. çap olunan məqalələrində bu qələbin əsaslarını izah edib onun yaradılma səbəbləri, ilk nümayəndələri və formasını şərh etməklə, fars şeirindəki bu yeni istiqaməti qəbul etdirməyə çalışırdı.

Fars poeziyasında modernizm və forma təmayülünün tərəfdarı olan Rza Bərəhaninin 1965-ci ildə nəşr olunmuş “طلا در مس” (“Misin içindəki qızıl”) kitabı və müxtəlif jurnallarda, o cümlədən baş redaktoru olduğu “جهان نو” (“Yeni dünya”) jurnalında çap olunmuş məqalələrindəki yeni ədəbi dəyişikliklərin elmi istiqamətdə təhlillərindən faydalanmışıq.

Müasir şeirlə klassik şeir ənənələrini müqayisə edərək, müasir şeirin üstünlüklərini göz önünə gətirməyə çalışan Rza Bərəhani “طلا در مس” kitabında müasir şeirin böyük nümayəndələrindən – Nima Yuşic, Şamlu Bamdad, Nadir Nadirpur, Foruğ Fərruxzad, Əxəvan Sales, Siyavuş Kəsrayi, Mənuçehr Atəşi, Firidun Müşiri, Söhrab Sepehri, Røyayi, Məhmud Moşərrəf Azad Tehrani və s. şairlərdən nümunələr gətirərək onların şeirlərini hərtərəfli tədqiq etmişdir.¹

Bu dövrün şeirində yeni üslub tərəfdarı olan Əbdüləli Dəstqeyb, öz əsərləri və məqalələrində o cümlədən “تاریخ تحلیلی از شعر نو” (“Yeni şeirin təhlili tarixi”)², və “سایه روشن شعر نو فارسی” (“Fars şeirinin işıqlı kölgəsi”)³ adlı kitablarında Nimadan başlayaraq müasir şeirin forma və məzmun xüsusiyyətlərini estetika baxımından izah edərək, müasir şeir və şeirə bənzər sadalanmış sözlərdən nümunələr gətirərək, onların arasındakı fərqləri göstərməyə çalışır.

Əbdüləli Dəstqeyb “سایه روشن شعر نو فارسی”, “تحرلیلی از شعر نو” əsərlərində yeni şeirin forma və məzmununu tarixi aspektdə təhlil etmişdir.

Məhəmməd Reza Şəfi Kədkəninin müasir fars şeirinə aid yazdığı məqalə və kitablarında, o cümlədən “ادوار شعر فارسی” (“Fars şeirinin dövrləri”)⁴, kitabında hər dövrün şairləri, şeirlərinin məzmunu, qəlibi, bədii xüsusiyyətləri və ictimai mühiti ayrıca tədqiq olunub.

Jurnalist və tənqidçi “Yeni dalğa”nın məşhur təbliğatçılarından olan İsmayıl Nuri Əla “اتاقهای دربسته” (“Qapısı bağlı otaqlar”) adlı antologiyasında,

¹ رضا برهانی. طلا در مس. "در شعر و شاعری". تهران: ناشر نمان, ۱۳۴۷, ۶۵۵ ص.

² عبدالعلی دستغیب. تحلیلی از شعر نو فارسی. تهران: ناشر صائب, ۱۳۰ ص.

³ عبدالعلی دستغیب. سایه روشن شعر نو فارسی. تهران: ناشر علمی, ۱۳۴۸, ۳۷۱ ص.

⁴ محمد رضا شفیعی کدکنی. در کوچه و باغهای نشابور. تهران: ۱۳۵۱, ۳۵۹ ص.

¹“Müasir İran şeirinini forma və obrazları”) “صور و اسباب در شعر امروز ایران” əsərində 1960-1970-ci illərdə fəaliyyət göstərən “şeir no” istiqamətinin nümayəndələrinin forma və bədii sənətkarlıq baxımından hansı mövqeyə sahib olduqları haqqında müəyyən dərəcədə təsəvvür yaradır.

Şair, yazıçı və tənqidçi Şəms Ləngərudi (Məhəmməd Təqi Cəvəheri-ye Gilani) 4 cildlik “تاریخ تحلیلی شعر نو” (“Yeni şeirin təhlil tarixi”) ² adlı kitabında İranın müasir şeirini (1904- 1977) hərtərəfli şəkildə tədqiq edib.

Həmid Müsəddiqin həyatı, əhatə dairəsi və yaradıcılığının bəzi məqamları haqqında Şəhin Hənnanənin “پشت دریچه ها” (“Kiçik qapıların arxası”) adlı kitabında şairin xanımı Lalə Xoşginabi ilə aparılan müsahibə əsasında dəyərli məlumat toplamaq mümkündür.³

Həmid Müsəddiqin ailə dostu şairə Simin Behbehaninin “یاد بعضی نفرات” (“Bəzi şəxsləri xatırlama”) adlı əsərindən də müəyyən maraqlı məlumatlar toplanmışdır.⁴

İranda Həmid Müsəddiqin həyat yolu, yaradıcılığının, ictimai-aşıqanə mövzulu əsərlərinin geniş təhlilinə həsr olunmuş ən sanballı əsər Əhməd Əbu Məhbubun “در های هوای باد” (“Külək vıyılısında”) ⁵ adlı monoqrafiyasıdır. Əsər şairin yaradıcılığı haqqında dolğun təsəvvür yaradaraq, ümumi ehtiva dairəsi ilə seçilir.

Şeirlərinin bir çoxuna mahnılar bəstələnmiş yerli və xarici mətbuatda dəfələrlə təkrar-təkrar çap olunmuş məcmuələrin müəllifi və klassik Şərq ədəbiyyatının ədəbi məfkurəsini özündə əks etdirməklə bərabər həmin məfkurəyə olduqca orijinal və poetik fikirlər əlavə etmiş Həmid Müsəddiqin poeziyası haqqında dəyərli fikirlər söyləmiş Ziya Müvəhhid, Mənsur Oucinin də ədəbi jurnallarda və müxtəlif ədəbi-tənqidi əsər müəlliflərinin kitablarında yer alan müsahibələrindən də məlumatlar toplamışıq. Bundan başqa, Həmid Müsəddiqin dostları Əbülhəsən Nəcəfinin “کتاب امروز” (“Bu günün kitabı”) ⁶, Məhəmməd Hüquqinin nəşr etdirdiyi “آرش” (“Areş”) ⁷

¹ نوری علا اسماعیل. صور و اسباب در شعر امروزی ایران. تهران: سازمان انتشارات بامداد، ۱۳۴۸، ص. ۳۳۸.

² شمس لنگرودی. تاریخ تحلیلی شعر نو. تهران: نشر مرکز، ۱۳۷۸، جلد دوم، ۶۹۹ ص، شمس لنگرودی. تاریخ تحلیلی شعر نو. تهران: نشر مرکز، ۱۳۷۸، جلد سوم، ۷۸۴ ص.

³ سخن. مجله ادبیات و دانش و هنر امروز. مهر و آبان، شماره ۵ و ۶. تهران: ۱۳۴۸، ص. ۶۱۴.

⁴ سیمین بهبهانی. یاد بعضی نفرات. تهران، نشر البرز، ۱۳۷۸، ۲۶۵ ص.

⁵ احمد ابو محبوب. در های هوای باد. تهران: نشر ثالث، ۱۳۸۰، ۳۹۳ ص.

⁶ ادبیات معاصر ایران. آبان ماه. شماره ۴، تهران: ۱۳۳۹، نشریه ادبیات و زبانها، ۵۴ ص.

⁷ ادبیات معاصر ایران. مرداد و شهریور. شماره ۵ و ۶، تهران: ۱۳۴۰، نشریه ادبیات و زبانها، ۶۳۷ ص.

jurnalında və dövrün ictimai-siyasi, ədəbi-mədəni mənzərəsinin təsvir edilməsində əvəzolunmaz rolu olan "سخن" ("Söz")¹, "يغما" ("Yəğma")², "راهنمای کتاب" ("Kitab bələdçisi")³, "جنگ اصفهان" ("İsfahan antologiyası")⁴ adlı ədəbi jurnalların səhifələrində şairin yaxın dostları Mehdi Əxəvan Sales, Simin Behbehani, həyat yoldaşı Lalə Xoşginabi, sənət dostları Məhəmməd Hüquqi, Məhəmmədəli Sepanlu, Söhrab Sepehrinin şair haqqında söylədikləri xatirələri ilə də tanış olmaq imkanı əldə etmişik.

Qeyd olunmalıdır ki, Həmid Müsəddiqin şeirlərinin dili, vəznə, ideya-tematik və bədii xüsusiyyətləri, əsas ideya motivləri şairin şeir topluları əsasında təhlil edilərək elmi-nəzəri ümumiləşdirmələr aparılmışdır.⁵

Dissertasiya işinin yazılışında müasir Azərbaycan ədəbiyyatşünaslarının müvafiq tədqiqatlarının təcrübə və nəticələrindən istifadə olunmuşdur.⁶

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Dissertasiya işini tədqiq edərkən əsas məqsədimiz Həmid Müsəddiqin XX əsrin 60-70-ci illərindən vəfatına qədərki dövrü əhatə edən və klassik ənənə ilə novatorluğun sintez təşkil etdiyi bədii yaradıcılığının məhsulu olan şeirlərinin ideya-estetik funksiyasını müəyyən etməkdən ibarət olmuşdur. Eyni zamanda şairin daxili təbiətinin güzgüsü olan şeirlərində istifadə etdiyi folklor motivlərini, ətrafında dərin poetik mühakimələr apardığı mövzuları, şeirinin aşiqanə və ictimai-siyasi xüsusiyyətlərini, musiqililiyinin əsasını təşkil edən və vəznə

¹ سخن. مجله ادبیات و دانش و هنر امروز. تیر ماه، شماره ۲. تهران: ۱۳۴۹، ۲۳۴ ص.

² يغما. اسفند ماه. شماره ۲۰۰، تهران: ۱۳۴۳، ۵۶۰ ص.

³ راهنمای کتاب، شعر معاصر. شماره ۳، خرداد ماه. تهران: نشریه ادبیات و زیانها، ۱۳۴۰، ۷۹۳ ص.

⁴ جنگ اصفهان. تهران: انتشارات زمان، ۱۹۶۶، ۱۲۱ ص.

⁵ حمید مصدق. رباعیات مولانا. تهران: نشر البرز، ۱۳۶۰، ۵۷۶ ص.، حمید مصدق. گزینۀ اشعار. تهران: انتشارات مروارید، ۱۳۴۰، ۲۵۶ ص.، حمید مصدق و اسماعیل سارمی. غزلیهای سعدی. تهران: نشر البرز، ۱۳۷۶، ۵۸۳ ص.

⁶ Dəmirçizadə Ə. Azərbaycan dilinin üslubiyyəti. Bakı: Maarif nəşriyyatı, 1962, 271 səh., Ədəbiyyatşünaslıq terminləri lüğəti (tərtib edən Ə. Mirəhmədov), Bakı: Maarif nəşriyyatı, 1988, 268 səh., Mir Cəlal, P. Xəlilov, Ədəbiyyatşünaslığın əsasları. Bakı: Çarşıoğlu nəşriyyatı, 2005, 240 səh., Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı antologiyası. 1-ci cild, Bakı, Elm nəşriyyatı, 1982, 206 səh., Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı antologiyası. 2-ci cild. Bakı: Elm nəşriyyatı, 1983, 196 səh., Cənubi Azərbaycan antologiyası. 3-cü cild. Bakı: Elm nəşriyyatı, 1984, 235 səh., İbrahimov S. Farsdilli poeziyada "Azərbaycan səbki" və onun ideya-mövzu aspektlər. Bakı, Ağrıdağ: Tehran, Firuzan nəşriyyatı, 2002, 197 səh., İnci xəzinəsi (məcmuə). Bakı: Gənclik, 1977, 239 səh., İbrahimov S. Azərbaycan ədəbiyyatı ümumşərq kontekstində. Bakı: Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2006, 271 səh.

şəirin məqsədi arasındakı əlaqəni yaradan şərtləri təhlil etməkdən ibarət olmuşdur. Şairin yaşadığı dövrün ictimai-siyasi və ədəbi-mədəni hadisələri onun bədii yaradıcılığı ilə bilavasitə bağlı olduğuna görə bu məsələlər də dissertasiyanın məqsədinə daxildir. Bu sadalanan məqsədlərə çatmaq üçün aşağıdakı vəzifələr qarşıya qoyulmuşdur:

- Həmid Müsəddiqin yaşadığı dövrün ictimai-siyasi və ədəbi-mədəni mənzərəsini vermək
- Həmid Müsəddiqin həyat yolunu, ədəbi fəaliyyətini işıqlandırmaq
- Həmid Müsəddiqin yaradıcılığının əsas mövzu və motivlərini, məzmun əhatəsini aydınlaşdırmaq üçün şeir məcmuələrini təhlil etmək
- Həmid Müsəddiqin yaradıcılığında ənənə və novatorluğu aşkar etmək
- Həmid Müsəddiqin üslub xüsusiyyətlərini tədqiq etmək
- Həmid Müsəddiqin sənətkarlıq xüsusiyyətlərini öyrənmək

Tədqiqatın nəzəri-metodoloji əsası. Dissertasiya işinin nəzəri əsasını elmi təhlillər təşkil edir. Bu məqsədlə əldə edilən materialların tarixi kontekstdə təhlil edilərək elmi izahı verilmişdir. Tədqiqat işinin yazılmasında əsasən sistemli araşdırma və tarixi-müqayisəli metodlardan, müasir ədəbiyyatşünaslığın əsaslandığı nəzəri-metodoloji təcrübə və müddəalardan istifadə edilmişdir. Eləcə də ədəbi aləmdə Həmid Müsəddiq haqqında söylənilmiş fikirlər, xatirələr işıqlandırılaraq əsərlərindəki ideyalar 60-cı illər İranının siyasi həyatının reallıqları zəminində şərh edilmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Dissertasiya işində Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığı və şərqşünaslığında ilk dəfə olaraq “şəir-e no”nun tələblərinə uyğun poetik nümunələrə imza atan Həmid Müsəddiqin poeziyasının ideya-bədii və estetik funksiyaları şairin konkret şeirləri əsasında təhlil edilmişdir. Eyni zamanda Həmid Müsəddiqin ədəbi mühiti, həyat və fəaliyyəti, ədəbi irsi əhatəli şəkildə tədqiqata cəlb edilmişdir. Tədqiqat işində zəngin faktiki materiallara əsaslanaraq şairin bədii irsi nəzəri-estetik və sənətkarlıq xüsusiyyətləri baxımından konkret nümunələr əsasında işıqlandırılmışdır və şeirlərinin mövzu, janr, ideya məzmunu, tip və xarakter baxımından elmi-nəzəri təsnifatı verilmişdir. Bundan əlavə, tədqiqat işində 60-cı illərdə İran ədəbi mühitində fəaliyyət göstərən qabaqcıl şairlər və ədəbi tənqidçilər haqqında geniş məlumat verilmişdir.

Tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti. Dissertasiyanın materialları İran ədəbiyyatının tədqiq və tədrisində böyük əhəmiyyət kəsb edir. Azərbaycan elmi ictimaiyyəti ilk dəfədir ki, Həmid Müsəddiqin ədəbi irsi barədə kifayət qədər elmi məlumat əldə edir.

Tədqiqatın aprobasiyası. Dissertasiya işi Azərbaycan Respublikası Milli Elmlər Akademiyası akademik Z.M.Bünyadov adına Şərqşünaslıq İnstitutunun “İran filologiyası” şöbəsində yerinə yetirilmişdir. Tədqiqat işinin əsas məzmunu, nəzəri müddəa və nəticələri dissertantın mövzu ilə əlaqədar Respublikamızda 11, xaricdə nəşr etdirdiyi 2 elmi məqaləsində və 5 konfrans materialında öz əksini tapmışdır.

Dissertasiyanın quruluşu. Dissertasiya işi giriş, hər biri müvafiq yarımfəsillərə bölünmüş üç fəsil, nəticə və istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. İstifadə olunmuş ədəbiyyat Azərbaycan, rus, ingilis, fars dilləri və veb-saytlar üzrə qruplaşdırılaraq, müvafiq sıra sayı ilə verilmişdir.

DİSSERTASIYANIN ƏSAS MƏZMUNU

“**Giriş**”də dissertasiya mövzusunun aktuallığı, tədqiqatın məqsəd və vəzifələri, obyektı və predmeti, nəzəri və praktik əhəmiyyəti, elmi yenilikləri, nəzəri-metodoloji əsasları müəyyənləşdirilmişdir.

“**1960-1970-ci illərdə İran ədəbiyyatında klassik poeziya ənənələri və şeir-e no**” adlanan **birinci fəsil** dörd yarımfəsildən ibarətdir. “**İranda ictimai-siyasi və mədəni şərait**” adlı **birinci yarımfəsildə** XX əsrin 60-cı illərində İranda sosial-siyasi və mədəni sahədə mühüm dəyişikliklərdən bəhs olunmuşdur. Bu dövrün iqtisadi və siyasi vəziyyəti İran xalqı üçün xüsusi bir tarix səhifəsi olduğu kimi, həm də ədəbi-mədəni tarixin xüsusi səhifəsidir. XX əsr İranı “Məşrutə inqilabı” (1905-1911) və “İran İslam inqilabı” (1978-1979) arasındakı müddət ərzində cəmiyyətin dünyagörüşü, ictimai təfəkkür, eyni zamanda elm, mədəniyyət, ədəbiyyat sahəsində mühüm dəyişikliklərə uğradı. İranda 1953-cü ildə baş verən çevrilişdən sonra hakimiyyət demokratik ruhlu maarifpərvər təbəqəyə qarşı repressiyalar həyata keçirməyə başladı. Belə bir şəraitdə Ehsan Təbəri, Məhəmmədəli Əfraştə və s. bu kimi ziyalılar xaricə mühacirət etməli oldular. Bu dövrdə şairlərin şeirlərində pessimist ruhlu fikirlər özünə yer aldı. Bunlara nümunə olaraq Huşəng İbtihacın “سایه” (“Kölgə”) “بهار غم انگیز” (“Kədərli yaz”, 1954), Firidun Moşirinin “مرگ” (“Ölüm”, 1955), Mehdi Əxəvan Salesin “زمستان” (“Qış”, 1955), Həsən Hünərməndinin “بیهوده ای دوست” (“Boş yerə, ey dost”, 1953) və s. bu kimi şeirləri misal göstərmək olar. Bu dövr İran poeziyasının xarakterik xüsusiyyəti bütün poetik hissləri boğan kədər və pessimizmdir. 60-cı illərin ikinci yarısından etibarən isə cəmiyyətin demokratik ruhlu təbəqəsi milli maraqlarının müdafiəsi uğrunda birləşdi. Oxucu dairəsinin genişlənməsi və müxtəlif məzmunlu çoxlu sayda kitabların nəşri ölkənin ədəbi mühitində dəyişiklik yaratdı. Hətta uzun müddət yuxarı dairələrin

təzyiqinə məruz qalan radio və televiziya kanalları da müasirləşdi. 60-cı illərin ikinci yarısından etibarən cəmiyyətin müasirləşməyə doğru addımlaması nəticəsində əvvəllər səsləndirilməsinə qadağa qoyulmuş “şeyr-e no” rəsmi radio proqramlarının qonağına çevrildi. Bu hadisənin əsas səbəbkarları isə radio yazıçıları birliyinin üzvləri sırasına daxil olan Nadir Nadirpur və Əxəvan Sales olmuşdur. Bu hər iki şəxsin radioda yayımlanan verilişlərin proqramlarına nəzarət etməsi sayəsində “şeyr-e no” cəmiyyətə bütün incəlikləri ilə təqdim olundu.¹

60-cı illərdə İranda xarici yazıçıların əsərlərinin tərcümə və nəşr edilməsi sayəsində İran ədəbiyyatına Avropa ədəbiyyatının təsiri gücləndi. Lakin bu əsərlərdə ifadə olunmuş fikirlər, adətlər və bilik səviyyəsi iranlılar üçün tamamilə yad idi. Bu dövrdə əsasən M. Qorki, L. Tolstoy, A. Çexov, İ. Turgenev, F. Dostoyevski, J. Sarter, L. Araqon, E. Hemenquey, A. Kamyu və s. kimi rus və qərb yazıçı və şairlərinin əsərləri tərcümə olunurdu.

I fəslin **ikinci yarım fəsl** “**Müasir fars poeziyasında klassik ənənələr**” adlanır. İran ədəbiyyatının çoxəsrlik tarixinin tədqiqatçılarından biri Yan Ripka 60-cı illərdə fars poeziyası sahəsində yazıb-yaradan şairləri 3 qismə ayırır²: Birinci qismə yeni və azad şeyr formasının nümayəndələri daxildir. Bu istiqamətin lideri klassik poeziyanın qəti rəqibi olan və yaradıcılığının ilk dövrlərində Avropa poeziyasının romantik istiqamətinə meyl edən Nima Yuşicdir. 60-cı illərdə yazıb-yaradan “yeni şeyr”in parlaq nümayəndələri sırasına müasir fikirləri birbaşa və dəqiq ifadə edən, artıq bu dövrdə püxtələşmiş şairlər cərgəsinə daxil olan Hüşəng İbtihac, Siyavuş Kəsrayi, Simin Behbehani, Mehdi Əxəvan Sales, Nadir Nadirpur, Əhməd Şamlu, Foruğ Fərruxzad, Söhrab Sepehri, Məhəmməd Zöhari kimi şairləri aid etmək olar.

İkinci qismə siyasi poeziyaya meyl edən şairlər daxildir ki, mövcud şəraitə qəti etiraz edərək, inqilaba, vətənpərvərliyə çağıran didaktik məzmunlu şeirlər yazırdılar. Müəllif nümunə olaraq yaradıcılığında şairə Jalənin təsiri duyulan Sayeni (Hüşəng İbtihac) göstərir və deyir ki, o dövrün tələbinə uyğun olaraq romantik poetik formadan imtina edərək maarifpərvər, mübariz poeziyaya üz tutmağa məcbur olmuşdur.³

Üçüncü qisim şairlər isə “yeni şeyr”ə tənqidi münasibət bəsləyir, klassik ənənəyə sadıq qalaraq şeirlərini lirik-fəlsəfi istiqamətdə yazırdılar. Onlar

¹ عبدالعلی دستغیب، سایه روشن شعر نو فارسی. تهران: ناشر علمی، ۱۳۴۸، 102-103 ص.

² نقی الدین حسینی کاشانی. سبک در شعر فارسی. تهران: انتشارات فردوسی ۱۳۵۴، 404 ص.

³ Rypka Jan. History of Iranian Literature. Dordrecht, Holland: D. Reidel, 1968, s. 404-405

fəlsəfənin əbədi problemi adlanan etika və məhəbbət mövzusunda meyl edir, şeirlərini abstrakt bəlağətli nitqlə yazırdılar.

Dissertasiyada Məhəmməd İbrahim Bastani, Lütfəli Surətgər, Turəc Rəhnoma, Əli Əkbər Kəsmayi, Əbdülhəmid Ayəti, Mənuşehr Atəşinin yeni şeir və klassik şeir ənənləri haqqında fikir və mülahizələri haqqında bəhs etdikdən sonra məlum olur ki, “nimayi şeir” heç də hər kəs tərəfindən qəbul edilmirdi və klassik ədəbiyyata meyl edənlər mövcud idi. Lakin müəyyən tarixi dövr ərzində, cəmiyyətin həyatında baş vermiş siyasi və sosial dəyişikliklərlə əlaqədar olaraq ədəbiyyatın da ictimai mühitə münasibəti müasirləşir və real həyat hadisələrini təsvir etmək məqsədilə yeni bədii vasitələrə, ideya və məzmunlara müraciət etməli olur. Belə ki, bir qrup ziyalı poeziya sahəsindəki “yeni şeir” formasını olduğu kimi, digər bir qrup qismən, digər üçüncü qrup ziyalılar isə “yeni şeir” formasını tamamilə qəbul etməyərək zəngin söz qaynağı olan klassik poeziya ənənəsinə sadiq qaldılar. Sələflərindən qaynaqlanan müasir ənənəçi şairlər 2 qismə bölünürdü:

1) klassik şeirə yeni məzmun, mövzu daxil edənlər;

2) həm forma və həm də məzmun baxımından klassik şeirin qaydalarına sadiq qalanlar;

Bu yarımfəsildə bir növ yeni şeir tərəfdarları ilə köhnə şeir tərəfdarlarının mübarizəsi verilmiş və müəyyən nümunələr əsasında bir sıra nəticələr əldə olunmuşdur. Bu zaman müstəzad yarananlar, nimayi şeirin əsasında duran dörd misralı şeir yazanlar, səkkiz misralı şeir yazan şairlər meydana gəlmişdi. Məhəmməd Əli İslami, Şərəfəddin Xorasani, Həsən Hünərməndi kimi şairlər şeirlərini mənzum nəsrə yazırdılar. Firidun Məşiri və Gülçin Gilani isə ilk dəfə Firidun Təvəlloli tərəfindən müraciət edilən dübeyti formasında şeir yazırdı.

Qulamhüseyn Qərib, Firidun Gilani, Bijən Cəlali kimi şairlər nə klassik şeirin, nə də “nimayi şeir”in qaydalarına riayət etməyən bir növ şəkilsiz şeir formasını üstün tuturdular. Bir qrup həm klassik şeiri, həm də “şeir-e no”nu dəstəkləyən şairlər isə şeirlərini “موج نو” (“Yeni dalğa”) istiqamətində yazırdı. Bu formaya müraciət edənlərə nümunə olaraq Bijən Olhi, Pərviz İslampur, Qəliç Xanini və s. göstərmək olar.

“İran şairlərinin yaradıcılığında “şeir-e no” adlı üçüncü yarımfəsildə şairlərin yaradıcılığında “şeir-e no”nun həm məzmun, həm də formada yaratdığı yeniliklər araşdırılmışdır. Qeyd olunmalıdır ki, “فردوسی” (“Firdovsi”) jurnalında modernist şairlər müxtəlif inkişaf səviyyəsinə görə 3 qrupa aid edilirdi. Birinci qrupa “şeir-e no” sahəsində artıq təkmilləşmiş şairlər aid edilirdi ki, bunların sırasında Əhməd Şamlu, Mehdi Əxəvan Sales, İsmayıl Şahrudi, Nüsrət Rəhmani, Mənuçehr Şeybani, Mənuçehr Atəşi,

Yədullah Rəyayi, Huşəng İbtihac, Nadir Nadirpur, Söhrab Sepehri, Mahmud Kiyanuş, Siyavuş Kəsrayi, Mənuçehr Nistani, Foruğ Fərruxzad, Həsən Hünərməndinin adı çəkilirdi.

İkinci qrupa 1961-ci ildən etibarən “şeyr-e no”ya müraciət edənlər aid edilirdi. Bu qrupa Məftun Əmini, Pərviz Pərvin, Mənsurə Hüseyni, Əbdürləli Dəstqeyb, Mahmud Səccadə, Məhəmmədəli Səpanlu, Fərhad Şeybani, Tahirə Səffarzadə, Puran Fərruxzad, Kəyumərs Münşizadə, Əhməd Rza Əhmədi, Həmid Məsəddiq, Rza Bərəhani daxildir.

Üçüncü qrupa yaradıcılığa yeni başlamış cavan şairlər daxildir ki, Məhəmməd Eyyubi, Mina Əsədi, Məsud Behnud, Huşəng Çalengi, Əzim Xəlili, Əli Əkbər Rəşidi, Möhsün Kərimi, Pərtou Nuri Əla, Cəmşid Vaqif, Sirius Müşfiqi ən görkəmli nümayəndələrindən hesab olunurdu.

Fəslin **dördüncü yarım fəsl** **“Ədəbi tənqid”** adlanır və burada qeyd olunur ki, 1960-1970-ci illərdə İranda tarixi-siyasi, ictimai və ədəbi sahədə əhəmiyyətli hadisələrin baş verməsi ilə əlaqədar olaraq ədəbi tənqid də müasirliyə doğru inkişaf etməyə başlayır. Xarici ədəbiyyatşünasların əsərlərinin tərcüməsi, onların tənqidlərindəki elmi prinsiplər, İranda elmi tənqidin inkişafına səbəb olur. Ədəbi tənqid eyni zamanda şeyrləri müasir elmi-bədii prinsiplərlə tədqiq etməyə çalışırdı. Nəşriyyatda çap olunan antologiyaların və məcmuələrin sayının getdikcə artması ədəbi mühitdə müasir fikirli tənqidçilər tələb edirdi. Ümumi tarixi-mədəni sahələrin inkişafı və “şeyr-e no”nun əsaslarının təşəkkül tapması ilə əlaqədar şairlərin yaradıcılığının öyrənilməsi, Nima Yuşicin mövqeyinin müəyyən edilməsi və “yeni poeziya”nın müasir dövrdə hansı səviyyədə inkişaf etməsinin müəyyənləşdirilməsi ədəbi tənqidin əsas hədəfinə çevrildi. İranda “şeyr-e no”nun tənqidi 3 mərhələdən keçmişdir: I mərhələ 50-ci illərin əvvəllərindən 60-cı illərə qədərki dövrü əhatə edir. Bu dövrdə tənqidçilər fars ədəbiyyatını qərb və rus ədəbiyyatı ilə müqayisədə öyrənməyə çalışırlar. II mərhələ - 60-cı illərin əvvəllərindən ortalarına qədər olan dövrü əhatə edir. Bu dövrdə artıq tənqidçilər “şeyr-e no”nun varlığını qəbul edərək cavan şairlərin yaradıcılığının sosial köklərini araşdırırdılar və Nima Yuşici yeni şeyr formasının yaradıcısı və islahatçı kimi qəbul edirdilər. “راهنمای”، “سخن” “پیام نوین”، “کتاب” kimi jurnallarda N.Nadirpur, P.N.Xanlari, M.Ə.Salesin məqalələrində ümumi məsələlər müzakirə edilirdi. III mərhələ isə 60-cı illərin ortalarından 70-ci illərə qədər olan dövrü əhatə edir və dövr ədəbi tənqidin inkişafının zirvəsi hesab olunur.

“Həmid Məsəddiqin həyat və yaradıcılıq yolu” adlanan **ikinci fəsil** iki yarım fəsildə araşdırılmışdır. **Birinci yarım fəsil** **“Həmid Məsəddiqin həyatı və ədəbi irsi”**nə həsr olunmuşdur. Şair və hüquqşünas Həmid

Müsəddiq 30 yanvar 1940-cı ildə İsfahan tabeliyində olan Şahrzadə anadan olmuşdur. Atası Hacı Əbülhüseyn ticarətlə məşğul olurdu və bir müddət sonra ailəsi ilə birlikdə İsfahana köçməli olur. Şair ilk təhsilini İsfahandakı “Şəms” məktəbində, orta təhsilini isə “Ədəb” məktəbində alır. Məhəmməd Hüquqi Həmid Müsəddiq haqqında xatirələrində yazır: “Mən 1952-ci ildə, Həmid isə 1955-ci ildə “Ədəb” məktəbinə gedib. Həmin məktəbdə bizimlə birlikdə hal-hazırda məşhurluq qazanmış bir neçə şəxs də təhsil alırdı. Bunlara nümunə olaraq, Bəhram Sadeqi, Mənuçehr Bədii, Huşəng Qolşirini göstərmək olar. Həmin məktəbin nəzdində bir neçə əncümən fəaliyyət göstərirdi. Onlardan birinin – “Əncümən-e ədəbinin” rəhbəri mən idim”, Həmid isə bu əncümənin kitabxanasının rəhbəri idi. Bu əməkdaşlığımız sayəsində biz 7-8 il sıx əlaqə saxladıq”.¹

Həmid Müsəddiq 50-ci illərdə bir müddət İsfahandakı “Saib” əncüməninə rəhbərlik etmişdir. Onun rəhbərlik etdiyi illərdə əncümənin fəaliyyət istiqaməti tamamilə dəyişərək “şeyr-e no” üslubunda yazılmış şeirlərə meydan açdı. Bir müddət sonra Siyavuş Kəsrəi ilə birlikdə “جنگ اصفهان” jurnalını təsis edir. Sonralar Həmid Müsəddiq ən yaxın dostu Mehdi Əxəvan Sales və dostları Huşəng Qolşiri, Məhəmməd Hüquqi, Simin Behbehani, Məhəmmədəli Sepanlu ilə birlikdə öz evində “Omid” adlı əncümən təşkil edir ki, burada qabaqcıl ziyalılar yığılıb şeir mübadiləsi edər, müxtəlif mövzularda müzakirələr aparardılar. Adı çəkilən əncümən hal-hazırkı dövrdə də fəaliyyət göstərir.

Həmid Müsəddiq 1959-cu ildə “Bəhram Sadiq” adına Tehran İqtisad Universitetinin ticarət fakültəsinə qəbul olur. Təhsil aldığı müddətdə fakültənin elmi-pedaqoji heyətinin diqqətini cəlb edir və 1963-cü ildə Tehran İqtisad Universitetində tədqiqatçı vəzifəsinə işə qəbul edilir. O, əvvəl elmi-tədqiqat, sonra isə pedaqoji heyətə üzv kimi qəbul edilərək professor assistenti kimi fəaliyyətə başlayır. Qeyd etməliyik ki, şair ömrünün sonuna qədər Əllamə Təbatəbəyi Univeritetinin elmi heyətinin üzvü kimi fəaliyyət göstərmişdir. Sonralar Həmid Müsəddiq təhsilini hüquq sahəsində davam etdirmək qərarına gəlir və 1966-cı ildə İngiltərəyə ekspertiza sahəsi üzrə təhsil almağa gedir. 1972-ci ildə Tehran Universitetinin hüquq fakültəsinin magistratura pilləsi üzrə təhsilini başa vurur. Həyat yoldaşının atası Ostad Reza Xoşginabinin verdiyi məlumatlara görə şair hüquq sahəsi üzrə aspiranturaya qəbul olsa da, elmi işini tamamlaya bilmir. 1981-ci ildən kooperativ hüquq fənnini tədris etməyə başlayır. O 1977-ci ildə artıq İranda

¹ اسماعیل حاکمی. ادبیات معاصر ایران. تهران: نشریه اساطیر، ۱۳۷۳، ص. 21.

bacarıqlı və peşəkar hüquqşünas kimi tanınırdı. Həmid Müsəddiq həmin illərdə "كانون وكلا" (Vəkillər cəmiyyəti) jurnalının baş redaktoru idi. 1978-ci ildən vəkil kimi fəaliyyət göstərməyə başlayır və ömrünün axırına qədər hüquqdan dərs deyir. Peşəkar hüquqşünas olmaqla yanaşı hüquq sahəsində yazılmış "مقدمه ای بر روش تحقیق" (Ekspertiza prosesinə həsr edilmiş xülasə; 1972-ci il), "مجموعه قوانین تجارت، مدنی با همکاری میرقائمى" (Ticarət və mədəniyyət əlaqələrinin toplusu) və "اجاره قوانین و مقررات" (Mənzildə yaşamaq və icarəyə götürmək haqqında qanun-qaydalar) kimi əsərlərin də müəllifidir.

Yaradıcılığa 60-cı illərdə başlamış şairin 1962-ci ildə ilk şeir məcmuəsi "درفش کویان" ("Kavələr nəslinin bayrağı") çapdan çıxmışdır. 1964-cü ildə şairin ikinci şeirlər kitabı – "آبی ، خاکستری ، سیاه" ("Mavi, boz, qara") çap olunur. Sonrakı illərə aid məcmuələri 1968-ci ildə "در رهگذار باد" ("Küləyin keçidində"), 1979-cu "از جدایی ها" ("Ayrılıqlardan") toplusları və şairin vəfatından bir il əvvəl 1997-ci ildə işıq üzü görmüş – "شیر سرخ" ("Qırmızı şir") şeir məcmuəsidir.

Həmid Müsəddiq ədəbi əlaqədə olduğu bəzi müasirlərinin və klassiklərin şeirlərindən təsirlənərək öz poetik nümunələrində onlardan bəhrələnirdi. Tədqiqat işində Əbülqasim Lahuti, Mehdi Əxəvan Sales, Foruğ Fərruxzad; klassiklərdən Baba Tahir, Sədi Şirazi, Hafiz Şirazinin və şairin şeirlərindən nümunələr gətirərək təhlillər aparılmışdır.

Həmid Müsəddiq təkcə şair kimi yox, həm də ədəbiyyat tədqiqatçısı kimi tanınır. Belə ki, Mövlana Cəlaləddin Ruminin rübailərini tədqiqata cəlb etmiş və 1981-ci ildə "رباعیات مولانا" ("Mövlananın rübailəri") adlı kitabını çap etdirmişdir. Mehdi Əxəvan Saleslə birlikdə Fəridəddin Əttarın məsnəvilərini toplayaraq "مختارنامه" adı altında tədqiqat işinə imza atmışdır. Şairin digər tədqiqat əsəri 1997-ci ildə çap olunmuş İsmail Sarəmi ilə həmmüəllif olduğu "غزلهای سعدی" kitabıdır. Ailə dostu Simin Behbehaninin Həmid Müsəddiq haqqındakı xatirələrində verilən məlumatlara görə şair İsmayıl Sarəmi ilə birlikdə Hafiz Şirazinin qəzəllərinin toplusunu tərtib etmələrinə baxmayaraq, bu kitab nəşr olunmayıb. Onun çap olunmayan əsərləri sırasına "شکوه شعر شهریار" ("Şəhriyar şeirinin əzəməti") tədqiqat xarakterli əsəri də daxildir.

Şair həyatının son illərində ürək çatışmazlığından əziyyət çəkirdi və uzun sürən xəstəlikdən sonra 1998-ci il noyabr ayının 28-də Tehrandə vəfat edir. Onun məzarı İranın Tehran şəhərindədir.

Həmid Müsəddiqin ədəbi irsinə daxili aləmini sətir-sətir açan çoxlu sayda şeirlər daxildir. Onların bir neçəsi "mənzumə" (poema), əksəriyyəti isə lirik şeirlər, digər qismi isə ictimai məzmunlu şeirlərdir. Onun lirik şeirləri

sırasına həm də az sayda yazdığı qəzəlləri də daxildir. Şairin ictimai məzmunlu poemaları İranda dəfələrlə çap olunmuşdur. Xüsusilə də "در آبی، خاکستری، سیاه"، "رهگذار باد" poemaları lirizmi və ictimai məzmunu ilə oxucuların diqqətini cəlb edərək məşhurluq qazanmışdır. Mərhum müğənni Məhəmməd Nuri şairin "آهنگ" (Təranə) adlı şeirinə yazılmış mahnını, "سبزه ی پنجره باران شست" (Səbr illəri) məcəmuəsindən, "لنترانی" (Kobud, tikanlı sözlər) şeirinə yazılmış mahnını iranlı müğənnilər dəfələrlə ifa edərək məşhurluq qazanmışlar. Məhəmməd Şərir adlı bəstəkar Həmidin "آبی، خاکستری، سیاه" poeməsindən "شیشه ی پنجره باران شست" misraları ilə başlayan şeirinə ilk mahnısını bəstələmişdir. Bu mahnı da Məhəmməd Nurinin ifasında səslənmişdir. Şairin şeirlərinin dili o dərəcədə sadə və anlaşıqlı idi ki, hətta bir müddət toy dəvətnamələrində onun "چه کسی می خواهد" şeirindən bir parça yerləşdirmək dəb halını almışdı.

“Həmid Müsəddiqin yaradıcılığı fars şeiri kontekstində” adlanan **ikinci yarımfasildə** Həmid Müsəddiqin yaradıcılığı barədə tədqiqat aparan alimlərin fikirləri araşdırılmışdır. Məsələn, Əhməd Əbu Məhəbb, Şəfi Kədkəninin adını çəkmək olar. Həmid Müsəddiq şeirində istifadə etdiyi bəhrlər, yaratdığı qafiyələr, nımayi şeirin təsiri altında yazdığı şeirlər təhlil olunmuşdur. Həmid Müsəddiq şeirlərində münasib qafiyə yaratmaq üçün eyni məxrəcli səslərdən, təsviri qafiyədən, eyni nitq hissələrinə mənsub sözlərin qafiyəsindən, daxili qafiyədən, təkrarlardan, rədifdən məhəratlə istifadə etmişdir. Şair şeirlərində qafiyəni səs yaradan bir vasitə kimi qəbul edir və səslər də hərflər vasitəsilə qafiyəyə təsir edir. Nəticədə müştərək səslərin həmahəngliyi oxucunun zəhnində əsas məfhumun canlanmasına səbəb olur. Məsələn:

که اکنون جنگ باید کرد
به خون اهرمن شمشیر گلرنگ باید کرد
و دامن شرف پاک از هر ننگ باید کرد

(Ki bu gün müharibə etmək lazımdır

Qılınca Əhrimənin qanıyla gül rənginə boyamaq lazımdır

Və şərəfin ətəyini hər bir rüsvayçılıqdan pak etmək lazımdır)¹

Bu şeir parçasında eynihecəli və eyni səs tonuna malik "جنگ"، "گلرنگ"، "باید کرد" sözlərinin "رədifli feli ilə birgə işlədilməsi şeirin xoş səslənməsinə və buradakı əsas fikrin oxucuya birbaşa çatdırılmasına səbəb olmuşdur.

در آن سوی حصار حصین شادی ست
و در آن سوی حصار شور رهایی و آزادی ست

1 . حمید مصدق. گزینه اشعار. تهران: انتشارات مروارید ۱۳۴۰ ص 20

(Hasarın o biri tərəfində sarsılmaz şadlıq var
Və hasarın o biri tərəfində azadlıq həyəcanı var)¹

Şair şeirlərində romantik əhval-ruhiyyə yaratmaq üçün çox zaman bədii təsvir vasitələri olan istiarə, təşbih və bənzətmədən də istifadə edir.

Həmid Müsəddiqin poeziyası zamanəsinin həqiqətlərindən və tələblərindən doğan poeziya idi. Bu bütövlükdə nəhəng bir poeziyanın – 60-cı illərdən sonra İranda yaranmış yeni şeir hərəkatının tərkib hissəsidir.

İki yarımfəsildən ibarət olan **üçüncü fəsil “Həmid Müsəddiq poeziyasının ideya-tematik və bədii xüsusiyyətləri”** adlanır. **“Həmid Müsəddiq poeziyasının əsas motivləri”** adlı **birinci yarımfəsildə** şairin istifadə etdiyi əsas mövzulara toxunmuşuq. Həmid Müsəddiqin belə mövzuda yazılmış ən iri həcmli əsəri mövzusu Firdovsinin “Şahnamə”sindən götürülmüş "درفش کاویان" ("Kavələr nəslinin bayrağı") poemasıdır. Şair “şeyr-e sefid” formasında yazdığı bu poeması ilə poeziya sahəsində ilk addımlarını atan inqilabi ruhlu şair kimi özünü təsdiqlədi. Eyni mövzuya şairin "در رهگذار باد" poemasında da rast gəlirik:

مهر سکوت، از لب خود بردار
سهراب مرده، راست، غمی سنگین
اما،
- غمی که افکند از پا
- نیست! برخیز!

(Dodağından sükut möhürünü götür

Söhrab ölüb, doğrudur, ağır qəmdir

Amma, ruhdan salan qəm deyil! Ayağa qalx!)

Təhlillər göstərdi ki, Həmid Müsəddiqin poemalarında, xüsusilə, "درفش کاویان" ("Kavələr nəslinin bayrağı") poemasında ictimai-siyasi motivlər güclüdür. Başqa poemalarında daha çox lirik səhnələr var və ictimai problemlər lirik ricətlərlə verilir.

Həmid Müsəddiq gənc yaşlarında yazdığı "آبی، خاکستری، سیاه" mənzuməsində ictimai-siyasi mövzuları aşiqanə fonda təsvir edir. Şairin siyasi motivlər əksini tapmış bu poemasından götürülmüş "اگر تو برخیزی ، من اگر برخیزم ، همه برخیزند" (Əgər sən qalxsan, əgər mən qalxsam, hamı qalxacaq) misraları dillər əzbəri oldu və siyasi məqsədlərin həyata keçirilməsi üçün təşkil olunan nümayişlərdə tələbələrin azadlıq şüarına çevrilmişdi.

¹ حمید مصدق. مجموعه اشعار. تهران: موسسه انتشارات نگاه، ۱۳۸۶، ص. 174.

² حمید مصدق. گزینه اشعار. تهران: انتشارات مروارید، ۱۳۴۰، ص. 73.

"آبی، خاکستری، سیاه" poeması Həmid Məsəddiqin yaradıcılığında dönüş nöqtəsini təşkil etsə də "در رهگذار باد" poeması ilə şair klassik üslubdan yeni, müasir üsluba keçid etdi. Bu poema fars ədəbiyyatı tarixində Foruğ Fərruxzadənin "ایمان بیایم به آغاز فصل سرد" ("Soyuq fəslin başlanğıcına inanaq") poemasından sonra bu qəbildən yazılmış poemalar arasında ən məşhuru oldu.¹

Şairin həcmcə ikinci böyük "از جدائی ها" ("Ayrılıqlardan") poemasına müqəddimə yazan Simin Danəşvər qeyd edir: "Həmid Məsəddiqin bu məcmuəyə daxil edilən mübariz ruhlu şeirlərinin dili rəvan və oxunaqlıdır. Bu səbəbdən də hər kəs düşünür ki, belə şeir yazı bilər, lakin əlinə qələm götürəndə bu şeirlərin mayasını təşkil edən dərin ictimai-siyasi məzmunlu fikirləri belə sadə metodla ifadə edə bilməyəcəyini anlayır".²

Şair adı Hafiz Şirazinin – "شیر سرخیم و درون افعی سیهیم" ("Qara əfinin içində qırmızı şirik") misralarından götürülmüş, inqilabdan sonrakı dövrlərdə yazdığı "شیر سرخ" poemasında şair vətən torpağından bir an belə ayrılı bilməyən, azadlıq uğrunda mübarizə ümidiylə yaşayan, lakin keçmiş dövrlərin müvəffəqiyyətsizliyindən qurtula bilməyən lirik qəhrəman obrazını canlandırır.

غرب وطن نمی شود، خانه ی من نمی شود
مهر وطن سرشت من

(Qərb vətən olmur, mənim evim olmur

Vətənə olan sevgi mənim əsl-i-kökümdür)³

Həmid Məsəddiq heç vaxt siyasi partiyalar nəzdində fəaliyyət göstərməsə də şeirlərində ictimai-siyasi motivlər güclüdür. Məhz bu səbəbdən də Həmid Məsəddiqin milli ruhu tərənnüm edən yaradıcılığı bu gün də öz aktuallığını qoruyur.

Sonuncu fəslin **ikinci yarım-fəsl** "Həmid Məsəddiq şeirinin bədii xüsusiyyətləri" adlanır. Həmid Məsəddiq yaradıcılığında klassik ənənə və novatorluq sintez təşkil etdiyi üçün şeirlərində həm klassik Şərq poetikasının, həm də yenilikçi ədəbiyyatın izləri duyulur, müraciət etdiyi hələ formalaşmamış üslubuna yaxınlaşdırır".⁴

¹ www.jadidonline.com.story

² Yəni orada

³ حمید مصدق. مجموعه اشعار. تهران: موسسه انتشارات نگاه، ۱۳۸۶ ص. ۹۴

⁴ اسماعیل حاکمی. ادبیات معاصر ایران. تهران: نشریه اساطیر، ۱۳۷۳ ، ص. ۴۸-۴۷

Həmid Müsəddiqin bədii dili sadədir və o əsasən danışiq dilinə yaxın olan anlaşıqlı, rəvan kəlimələrdən istifadə edir. Həmid Müsəddiqin haqqında monoqrafiya müəllifi Əhməd Əbu Mahmud şairin ədəbi dili haqqında yazır: "Həmid Müsəddiq yeni söz yaradıcılığı ilə məşğul olmamışdır və şeirlərində gündəlik istifadə olunan sözlərə tez-tez rast gəlinir. Şairin əsərlərində rast gəlinən yeni söz və ifadələr bunlardan ibarətdir: "پناهسايه" ("sığınacaq") sözünü "پناهسايه آسايش" ("rahatlığın sığınacağı") tərkibində; "ترمخند" ("mülayim gülüş") sözünü "ترمخند لبانش" ("dodağının mülayim gülüşü") tərkibində istifadə etmişdir.

Həmid Müsəddiq şeirlərində vəzn tələb etdiyi halda feillərin arxaik formalarından da istifadə etmişdir. Nümunələrə diqqət yetirək:

هرگز نیاز نیست که سازی خیر مرا ("پرواز روح")

(Məni xəbərdar etməyinə ehtiyac yoxdur)

مگر فرهادها از یاد شیرینها فراموشند؟ ("جنونی کو؟")

(Məgər Şirinlər Fərhadları unudublar?) və s.

Həmid Müsəddiqin ədəbi dilinin sadəliyinə və danışiq dilinə yaxınlığına səbəb kimi onun zərbül-məsəllərdən, ümumi danışiq dilinə aid kinayələrdən geniş şəkildə istifadə etməsini də göstərə bilərik. Nümunələrə diqqət yetirək:

شاید که آب رفته به جوی آید (منظومه "در رهگذار باد")

(Məlumdur ki, dama-dama göl olar)

امید آمدنت را به گورم خواهم برد (منظومه "از جدایی ها")

(Sənin gələcəyin haqda olan ümidimi gurma aparacağam)

Həmid Müsəddiqin bədii dili sadə və lakonik olmaqla yanaşı, şairin təxəyyülünün məhsulu olan bədii təsvir vasitələri ilə zəngindir.

و باد سرد

به هر خانه، به هر کاشانه سر می کرد

و با خشمی خروشان

شب تاریک را تاریکتر می کرد

(Soyuq külək, hər evə, hər komaya baş vurur,

Coşğun qəzəblə qaranlıq gecəni daha da qaranlıq edirdi) ¹

Şair hadisələr arasında məna keçidi yaratmaq üçün poetik kateqoriyalardan olan məcaz formasına da müraciət edir. Məsələn, hər evə baş vurub, azadlıq fikrini boğan soyuq külək sanki zalım hökmdarın istəyini yerinə yetirən qara qüvvədir. Şair fikirlərini bu tərzdə oxucuya çatdırmaqla bəhs etdiyi mövzu barəsində daha dolğun təsəvvür yaratmağa çalışır.

Klassik Şərq ədəbiyyatına məxsus bənzətmələr Həmid Müsəddiqin poeziyasının mayasındadır. Məsələn, gözəlin günəşə bənzədilməsi Şərq

¹ حمید مصدق. گزینہ اشعار. تهران: انتشارات مروارید ۱۳۴۰، ص. ۱۹

divan ədəbiyyatının poetik xüsusiyyətlərindəndir ki, şair bu kimi poetik ricətlərdə məşuqəsinin möhtəşəmliyini vəsf etmək üçün gecə qaranlığı ilə günəşin bir araya sığmadığını diqqət mərkəzinə gətirir və onu qaranlığı nura çevirən varlığa bənzədir.

Həmid Müsəddiqin yaradıcılığına məxsus xüsusiyyətlərdən biri də şeirlərindəki fikri oxucusuna daha qabarıq və dolğun şəkildə çatdırmaq məqsədilə əfsanəvi, tarixi, dini sitatlardan istifadə etməsidir. Məsələn, şeirlərində əfsanəvi quş olan Simurqun təsvirinə rast gəlinir, Roma sezarının qətlində əli olan siyasi xadim və sərkərdə Markus Brutusdan yaxud da 750-ci ildə Xilafətə qarşı üsyana qalxmış hərəkatın başçısı Əbu Müslimdən söhbət açır. Başqa bir poemasında üləmalarla dini mübahisələrinə görə edam olunan Şərqin məşhur filosofu Şeyx Şihabəddin Sühəvərdinin ideologiyasını simvolizə edən işıqla qaranlığın sərhəddi olan "عقل سرخ" sözünə işarə edərək onun Həllac Mənsurun davamçısı olduğunu qeyd edir, yaxud da ictimai məzmunlu fikirlərinin təsvirində dini sitatlardan da istifadə edərək Həzrət Musadan, Həzrət Eyyubdan, Həzrət Əlidən bəhs edir.

Dissertasiyanın “Nəticə” hissəsində araşdırma zamanı əldə edilmiş başlıca qənaətlər, irəli sürülmüş müddəalar ümumiləşdirilmişdir. Beləliklə də Həmid Müsəddiq Şərqin müdrikliyini yeni şeirlə sintez etməklə bərabər sərbəst janrın tələblərinə uyğun olaraq sözlərin seçimi, yerində işlədilməsi, şeirdə fikrin rəvanlığı və xüsusi ahənglə deyilməsi üçün lazımı yerlərdə işlədilməsinə xüsusi əhəmiyyət vermişdir.

Həmid Müsəddiqin poeziyasına məxsus özəllikləri, şairin sənətkarlığını ümumi şəkildə belə səciyyələndirə bilərik:

Fikirlərin lakonik ifadəsi; süjet və kompozisiya bir-birini tamamlayır; ictimai motivlər; təbiət təsvirləri; insanın daxili dünyasının təsviri; yüksək bədii-estetik duyum; dil və ifadə sadəliyi; klassik düşüncə ilə müasir düşüncənin sintezi; mövzuların aktuallığı; ideyaların mütərəqqiliyi; məcazlardan məharətlə istifadə; ictimai fəallıq; əxlaqi prinsiplərin qabarıq verilməsi; vətənpərvərliyə və azadlıq uğrunda mübarizəyə səsləmə.

Həmid Müsəddiqin yaradıcılığı demək olar ki, 60-70-ci illər dövrü ədəbiyyatının şairlərinin yaradıcılığına xas olan bütün ümumi xüsusiyyətləri özündə cəmləşdirmişdir. Onun yaradıcılığında həm “yeni şeir”, həm də “klassik şeir” nümunələrinin mövcudluğu dövrün şairlərinin yaradıcılığı haqqında hərtərəfli təsəvvür yaratmağa imkan verir. Lirik mövzulardan tutmuş vətənpərvərlik, mübarizlik ruhunun bir şairin yaradıcılığında yer alması doğrudan da təqdirəlayiq bir haldır. Ona görə də Həmid Müsəddiq yaradıcılığının tədqiqi İran ədəbiyyatının 60-70-ci illər ədəbiyyatının tədqiqinə bərabər olan bir iş olduğunu iddia etsək, yanılmarıq.

**Dissertasiyanın əsas məzmunu müəllifin aşağıdakı məqalə
və tezislərində öz əksini tapmışdır:**

1. Həmid Müsəddiqin həyat və yaradıcılığı, “Dil və ədəbiyyat” Beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal. Bakı, 2008 № 2(62)
2. 1960-1970-ci illərdə İran ədəbi mühitində fəaliyyət göstərən təhqidçilər. “Dil və ədəbiyyat” Beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal. Bakı, 2009 № 3(69)
3. 1960-1970-ci illərdə İran ədəbi mühitində “şer-e no”. “Dil və ədəbiyyat” Beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal. Bakı, 2009 № 4(70)
4. 60-cı illərdə İran şairlərinin yaradıcılığında “şer-e no”. AMEA M.Fizuli adına Əlyazmalar İnstitutu. Filologiya məsələləri. №11 Bakı, 2011
5. 60-cı illərdə İran ədəbi mühitində fəaliyyət göstərən “Müqavimət ədəbiyyatının nümayəndələri”. “Dil və ədəbiyyat” Beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal. Bakı, 2012 № 1(81)
6. Həmid Müsəddiq şeirinin musiqililiyi haqqında. AMEA M.Fizuli adına Əlyazmalar İnstitutu. Filologiya məsələləri. № 10 Bakı, 2012
7. Həmid Müsəddiqin şerlərində istifadə olunan sitatlar. Bakı Universitetinin Xəbərləri. Bakı, 2013 №4
8. Həmid Müsəddiqin şerlərinin vəznı. “Dil və ədəbiyyat” Beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal. Bakı, 2013 № 2(86)
9. Həmid Müsəddiqin şeirlərində səslərin qafiyəsi. Pedaqoji Universitet Xəbərləri. Bakı, 2013, №3
10. 60-cı illərdə fars şeirində klassik poeziya ənənələri. “Dil və ədəbiyyat” Beynəlxalq elmi- nəzəri jurnal. Bakı, 2013 № 4(88)
11. Həmid Müsəddiqin "درفش کاویان" poemasında azadlıqsevər ideyaların təbliği. “Dil və ədəbiyyat” Beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal. Bakı, 2014 № 4(92)
12. Həmid Müsəddiqin şeirlərindəki ədəbi ünsürlər. Buşəhr Azad İslam Universitetinin nəzdində keçirilən “Fars ədəbiyyatında ədəbi ünsürlər” mövzusunda Birinci Milli Beynəlxalq elmi konfrans, 2014 (22-23 fevral)
13. Мелодичность стихов Хаида Мусаддыка. XXI век: итоги прошлого и проблемы настоящего (Периодическое научное издание. Серия: Социально-гуманитарные науки). Выпуск 06(28)2015 Том2. Пензенский государственный технологический университет, 2015 /ISSN 2221-951X/
14. H. Müsəddiqin həyat və yaradıcılığı. BDU-nun 90 illik yubileyinə həsr olunmuş beynəlxalq elmi konfransın materialları. Bakı, 2009

15. Həmid Müsəddiqin "سیاه ، خاکستری ، آبی" poeması haqqında. Prof. A.İmanquliyevanın 70 illik yubileyinə həsr edilmiş "Şərqşünaslığın aktual problemləri" mövzusunda respublika elmi konfransının materialları. Bakı, 2009

16. Həmid Müsəddiqin şerlərindəki vəzn haqqında. Prof.M.M.Əlizadənin anadan olmasının 100 illiyinə həsr olunmuş "Şərq filologiyasının aktual problemləri" mövzusunda respublika elmi konfransının materialları.Bakı 2011

17. Həmid Müsəddiqin bədii dilinin xüsusiyyətləri. Akademik V.Məmmədəliyevin 70 illik yubileyinə həsr olunmuş "Şərqşünaslığın aktual problemləri" mövzusunda respublika elmi konfransının materialları. Bakı, 2012

18. Həmid Müsəddiqin lirik şeirlərində ictimai motivlər. AMEA, Prof. A.İmanquliyevanın 75 illik yubileyinə həsr edilmiş "Şərq xalqları ədəbiyyatı: Ənənə və müasirlik" mövzusunda beynəlxalq elmi konfransının materialları. Bakı, 2014

Фамиля Фамиль кызы Наджафова
“ПЕРСИДСКАЯ ПОЭЗИЯ 1960-1970-х гг. И ТВОРЧЕСТВО
ХАМИДА МУСАДДИКА”
РЕЗЮМЕ

Диссертационная работа посвящена исследованию творчества Хаида Мусаддика в контексте иранской поэзии 1960-70 гг.

I глава, “Традиции классической поэзии в иранской литературе 1960-1970-х гг. и «шер-е ноу»” состоит из четырёх параграфов. В первом параграфе, озаглавленном “Общественно-политическая и культурная обстановка в Иране” освещаются изменения, произошедшие в социально-политической и культурной сфере в 60-70-х годах XX века в Иране. Во втором параграфе – “Классические традиции в персидской поэзии” вместе с прочими вопросами отражена полемика представителей классического и нового направления в персидской поэзии. В третьем параграфе – “«Шер-е ноу» в творчестве иранских поэтов” исследуются новые черты содержания и формы в творчестве ряда известных современных поэтов. В четвёртом параграфе главы, названном “Литературная критика”, отмечается, что в 1960-1970 гг. в Иране, наряду с важными событиями, происходящими в историко-политической, общественной, и литературной сферах, продолжала развиваться и литературная критика.

II глава, которая называется “Жизненный и творческий путь Хаида Мусаддика” состоит из двух параграфов. Первый параграф посвящён “жизни и литературному наследию Хаида Мусаддика”. Во втором параграфе – “Творчество Хаида Мусаддика в контексте персидской поэзии” рассмотрены позиции ряда учёных, исследовавших творчество Хаида Мусаддика, а также, исследованы основные стихотворные формы, использовавшиеся поэтом.

III глава, состоящая из двух параграфов, называется “Идейно-тематические и художественные особенности творчества Хаида Мусаддика”. В первом параграфе – “Основные мотивы поэзии Хаида Мусаддика” освещается тематика стихов поэта. Второй параграф главы назван “Художественные особенности поэзии Хаида Мусаддика”. Синтезировав многовековой литературный опыт и нормы нового стихосложения, Хаид Мусаддик, с особой ответственностью подходил к выбору слова, его использованию в рамках требований свободного стиха и придавал особое значение художественной реализации поставленной задачи.

Famila Najafova Famil

**PERSIAN POETRY OF 1960th-1970th AND WORKS OF
HAMID MOSADEGH
SUMMARY**

This dissertation is consecrated to the research of Persian poetry of the 60-70th in a context of creative works of Hamid Mosadegh.

The I chapter named “Traditions of classical poetry in Persian literature of 1960th-1970th and contemporary poetry (Sher-e-No)” is divided into four subparts. The first subpart named “Cultural and Socio-political atmosphere in Iran” tells about significant changes happened in socio-political and cultural life of Iran in 60th of XX century. The second subpart of I chapter is called “Traditions of classical poetry in Persian poems” and it shows the conflict between followers of the new poetic style, “new poems”, and supporters of the old school, “old poems”. The number of conclusions based on certain examples was given. The third subpart has a name “Sher-e-No in works of Iranian poets” and reveals the research of novelty that was brought to both form and content by sher-e-no in works of persian poets. The fourth subpart carries the name “Literary criticism” and it mentions that in 1960th – 1970th due to very important events taken place in historico-political, social and literary life in Iran literary criticism begins to develop in modern direction as well.

“Life and creative way of Hamid Mosadegh” is the name of the II chapter which is consist of two subparts. The first subpart is about “Life and literary heritage of Hamid Mosadegh”. In the second subpart named “Creative works of Hamid Mosadegh in the context of persian poetry” various scientists’, who praise his creativity, opinions on Hamid Mosadegh’s works were given and at the same time the main forms of poem used by Hamid Mosadegh were analysed.

The III chapter, which is consist of two subparts, has the name “Special aspects of figurative and ideological- thematic poetry of Hamid Mosadegh”. The first subpart called “Main motives of Hamid Mosadegh’s poetry” reveals main topics used by the author. The second subpart of the last chapter carries the name “Figurative aspects of poems of Hamid Mosadegh”. Synthesizing a wisdom of the Orient with contemporary poem, following the rules of free genre Hamid Mosadegh at the same time considered it very important to chose words accurately, to use them in correct place, so they could help the smooth flow of idea in a poem and would serve to express them with a special harmony, therefore breaking the line and shifting the words to the next line was regarded essential.

**НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ НАУК АЗЕРБАЙДЖАНА
ИНСТИТУТ ВОСТОКОВЕДЕНИЯ им. акад.
З.М.БУНИЯТОВА**

На правах рукописи

ФАМИЛЯ ФАМИЛЬ КЫЗЫ НАДЖАФОВА

**“ПЕРСИДСКАЯ ПОЭЗИЯ 1960-1970-х гг. И
ТВОРЧЕСТВО ХАМИДА МУСАДДИКА”**

**5718.01 – Мировая литература
(персидская литература)**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

**диссертации на соискание научной степени доктора
философии по филологии**

БАКУ - 2015